

Дудник Д.В.

Етапи дослідження Межиріцької стоянки

У статті проаналізовано етапи дослідження Межиріцької стоянки, висвітлено аспекти ведення польових робіт та їх документації, також вказано на проблеми, що виникали під час вивчення пам'ятки.

Унікальне верхньопалеолітичне поселення, що не має аналогів у Західній та Центральній Європі, розташовується на території с. Межиріч Канівського району Черкаської області, на мису, утвореному долинами рік Рось та Росава за 20 км на захід від Дніпра, та за 200 м від високого корінного схилу плато у долину Росі. Постановою Кабміну №174 від 27 грудня 2001 р. поселення було внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, а в 2009 р. новою постановою (№928 від 3 вересня) підтверджено статус пам'ятки археології національного значення за № 230017-Н (Перелік ..., 2010, с. 483).

Перший етап дослідження пов'язаний з діяльністю академіка І.Г. Підоплічка, який відкрив та повністю розкопав житла з використанням мамонтових кісток трьох господарсько-побутових комплексів (ГПК). Під його керівництвом розкопки тривали з 1966 по 1974 рр. Житло з кісток мамонта №1 є найбільш відомим об'єктом цього поселення (Рис. 1). Зараз воно експонується у Національному науково-природничому музеї НАН України у вигляді реконструкції, створеної І.Г. Підоплічком (Підопличко, 1976, с. 6).

Другий етап дослідження тривав з 1976 по 1989 рр. Розкопки стоянки та міждисциплінарні дослідження на ній проводилися групою українських та російських спеціалістів (Н.Л. Корнієць, М.І. Величко, Ю.М. Грібченко, Е.М. Зеліксон) під керівництвом завідувача кафедри археології, етнографії та музеєзнавства Київського університету М.І. Гладких, результатом чого стало відкриття у 1976-1978 рр. четвертого житла з кісток мамонта та цілої низки ям і ділянок культурного шару, пов'язаних із житлами № 1, 2 і 4 (Гладких, Корнієць, 1979, с. 50-54). Результатами вивчення стоянки стали не тільки обробка та публікації отриманих матеріалів, але й історична інтерпретація археологічних та фауністичних джерел (Гладких, 1971, 1999, 2001; Корнієць, Гладких, Величко та ін., 1981).

Третій етап – з 1989 по 2002 рр. Роботи на пам'ятці проводились українсько-американською експедицією під керівництвом Н.Л. Корнієць. Під час цього періоду було застосовано нові методи дослідження, такі як флотація, вивчення мікростратиграфії, використання лазерного телодоліту, застосована нова методика розбивки розкопу ями по секторам, що сприяло дослідженню стратиграфії їхнього заповнення. Ці методи сприяли автоматизації фіксації, виявленню змін в глибині та розташуванні культурних решток.

З 2003 р. починається сучасний (четвертий) етап. Пам'ятка комплексно досліджується спільною українсько-французькою експедицією за підтримки Інституту археології НАН України, Інституту Палеонтології Людини (Париж) та Agency Nationale de Recherche в межах програми “The end of the Mammoth Steppe: men/environmental interaction at Late Pleniglacial in Eastern Europe” (Франція) під керівництвом Д.Ю. Нужного та С. Пеана. З 2009 р. межиріцьке поселення досліджується комплексною експедицією за участю таких організацій, як Кафедра археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (П.С. Шидловський), Інституту археології НАН України (Д.Ю. Нужний) та Національного природничого музею, Франція (С. Пеан), із залученням вітчизняних та зарубіжних спеціалістів в галузі археозоології, геології, палеоботаніки, геоморфології тощо. У 2011-2012 рр. дослідження стоянки відбуваються завдяки співробітництву в рамках міжнародної українсько-французької програми «Дніпро» (Шидловський, 2013, с. 569). Зараз проведення розкопок частково підтримується завдяки гранту від Hugo Obermaier Society for Quaternary Research and Archaeology of the Stone Age за тематикою “Raw Material and Technological Traditions of Middle Dnieper River Basin in Upper Paleolithic Times”.

Таким чином, протягом півстолітньої історії дослідження, пам'ятка вивчалася різними групами вчених з різних наукових та освітніх інститутів – Національного природничого музею НАН України, Київського національного університету

імені Тараса Шевченка, Інституту археології НАН України, що зумовило певну специфіку методики розкопок та інтерпретації отриманих результатів. Значно вплинув на отримані результати розвиток природничих субдисциплін та методів, що залучалися для обробки матеріалів пам'ятки: палеомагнітного, радіовуглецевого, палінологічного, мікстратиграфічного, археозоологічного, технологічного тощо.

Слід зазначити, що за всі роки досліджень, розкопана лише незначна частина поселення, пов'язана тільки з виявленими житловими конструкціями, а загальна територія пам'ятки залишається невідкритою, що дає можливість вивчати пам'ятку в майбутньому більш досконалими методами досліджень (Шидловський, 2013, с. 573).

Головними об'єктами досліджень **першого** етапу (1965-1974 рр.) були житлові конструкції. Перше житло було виявлено 1965 р. місцевим жителем З. Новицьким та досліджено 1966 р. І.Г. Підопличком. Він же й дослідив 2 наступні житла (1976-1974 рр.), які детально описав та порівняв у своїй монографії «Межирічские жилища из костей мамонтов на Украине» (Підопличко, 1976). Цікавими є особливості зовнішнього вигляду житлових конструкцій. У першому житлі обкладка складалася переважно із нижніх щелеп, вставлених одна в одну у вигляді «сосонки». Зовнішні сторони другого житла обкладені виключно трубчастими кістками. У розвалі найменш вираженого 3-го житла звертає на себе увагу група трубчастих кісток, розміщених трьома концентричними дугами в північному секторі споруди.

Окрім жител, І.Г. Підопличко значну увагу приділив вивченню фауністичного складу та флори межиріцького поселення (Підопличко, 1976, с. 19). На жаль, роботи першого етапу досліджень не супроводжувались будь-якою звітністю, що безумовно відобразилось у втраті значної частини інформації, враховуючи зацікавленість автора переважно житловими конструкціями без приділення детальної уваги складу культурного шару, що оточував ці об'єкти.

Під час **другого** етапу вивчення пам'ятки велася польова документація, проте значна частина матеріалу звітів залишилася неопублікованою. Розкопки межиріцької стоянки проводились під керівництвом М.І. Гладких. Головним результатом цієї експедиції і стало виявлення нового житла (№4). Також вирішувалися такі питання як, стратиграфічні умови залягання культурного шару пам'ятки, палеоботанічна вивченість розрізів на місці поселення, кількість і розташування господарських об'єктів, що залишилися недослідженими (Гладких, 1976, с. 3-17).

У процесі дослідження поселення у 1976 р. здійснювалася робота 2-х видів:

1. Розкопки ділянки культурного шару поселення з метою археологічного вивчення пам'ятки, стратиграфічного положення культурного шару, відбору зразків для споро-пилкового аналізу.

2. Ручне буріння території поселення склянковим буром по двометровій сітці з метою детальної розвідки характеру поширення культурного шару пам'ятки площею поселення.

Така методика дала змогу виявити нові об'єкти на поселенні. Істотно новим аспектом геолого-геоморфологічного вивчення пам'ятки В.А. Дубняком є перегляд номера тераси і відкриття ембріонального похованого ґрунту на рівні культурного шару. Культурний шар залягає в товщі ІІІ витачівсько-бузької тераси лівого берега р. Рось. З огляду на стратиграфічні дані, межиріцьке поселення виявилось давнішим добраничівського, яке розміщене на протилежному, по відношенню до Межиріччя, березі Дніпра і має з межиріцьким спільні риси матеріальної культури.

У результаті буріння було виявлено район концентрації решток культурного шару, що розміщується на захід від жител №1 і 2, приблизно в 12-ти метрах від кожного з них (Рис. 2). Тут було знайдено нове потужне скупчення кісток, зокрема черепи мамонтів з бивнями. Кістки супроводжувалися обробленим кременем і кістковим вугіллям. За складом знахідок це скупчення виявилось подібним до тих, які були відкриті на місцях уже досліджених трьох межиріцьких жител (Гладких, 1976, с. 3-17).

Завданням роботи експедиції 1978 року було дослідження культурного шару поселення на місці потужного скупчення кісток, виявлених за допомогою буріння в 1976 р. У результаті польових досліджень на поселенні була розкрита та частково досліджена центральна ділянка 4-го ГПК. Скупчення кісток виявилось четвертим житлом. Воно відрізнялося від попередніх, зокрема характером зовнішньої обкладки. У ній виявлені черепи, нижні щелепи, трубчасті і плоскі кістки (лопатки, тазові). У цій споруді ніби представлені всі елементи конструкції попередніх жител. Найбільш характерною особливістю 4-го житла є яскраво виражена симетрія і ритміка у розміщенні кісток зовнішньої обкладки. Ефектну симетричну групу складають щелепи із західної частини споруди. У центрі групи – велика нижня щелепа, покладена підборіддям вверх. Справа і зліва від неї – дві колонки нижніх щелеп, вставлених одна в одну підборіддям вниз («сосонкою»), зліва – по 3 щелепи в колонці, справа – по дві (Гладких, 1978, с. 5-18).

Описуючи ознаки архітектури, М.І. Гладких вказує на скупчення кісток мамонта у формі видовженого овалу розміром 5,85 x 4,62м. Довга вісь скупчення орієнтована із заходу на схід. Висота над рівнем давньої поверхні становила 0,6 м, що добре простежується за характером розташування кісток поза межами споруди (Гладких, 1999, с. 30). Симетричне розміщення кісток спостерігається у всіх частинах господарсько-побутового комплексу: на окремих ділянках периметру споруди, по всьому периметру і, нарешті, за його межами. Так, з південної і північної сторони споруди розміщуються виробничі центри, положення яких корелюється з групами трубчастих кісток, розміщених на відповідних сторонах концентрації (Рис. 3). Така симетрія може мати естетичний характер або обумовлюватися виробничими чинниками. Не можна також виключати можливість ритуального значення симетричного і ритмічного розміщення кісток в споруді. Таким чином, учений значну увагу приділяє архітектурі цього об'єкта, зазначаючи, що саме житло забезпечує можливість неперервного виховання людини у соціальному середовищі (Гладких, 1999, с. 32).

Серед кісткових скупчень відзначаються випадки їхньої попередньої обробки. Одна трубчаста кістка має поперечний надріз, за яким потім вона була зламана. Деякі лопатки мають відбиті гребені. Спостерігаються випадки розчленування тазових кісток. Частина плоских кісток мають наскрізні отвори, переважно округлої форми. Деякі кістки мають на поверхні плями вохри.

На поселенні було зафіксовано два горизонти культурних решток, розділених стерильним прошарком. З нижнім горизонтом з'єднана основа житлової споруди. Підтверджено наявність слідів ембріонального ґрунтоутворення на рівні культурного шару (Гладких, 1999, с. 30-31).

У 1979-1981 рр. було продовжено дослідження виявлених раніше об'єктів. Особливістю дослідження культурного шару 4-го господарсько-побутового комплексу було те, що розкоп зберігався для експозиції в запланованому музеї, тому культурний шар розкопувався тільки у верхній частині, його середні і нижні рівні не розкопувалися, розчищені знахідки не знімалися. Цим пояснюється невелика колекція решток матеріальної культури з площі розкопу. З метою забезпечення збереження культурного шару, у процесі розкопок проводилася консервація кісток шляхом просочування їх розчином клею ПВА. Особлива увага акцентувалася при цьому на консервації решток житла, на території якого консервувалися також ділянки лесу, що прилягали до кісток (Гладких, 1982, с. 4-20).

І.Г. Підоплічко у своїх дослідженнях більше уваги приділяв житловим конструкціям, у той час як значна частина ділянок культурного шару та господарських об'єктів не викликала достатньої зацікавленості. З огляду на важливість питань господарського та функціонального призначення об'єктів пам'ятки, сезонності та термінів їхнього використання для створення інтерпретацій історичного рівня, сучасне вивчення поселення передбачає дослідження різноманітних господарських об'єктів, що розташовуються навколо житлових споруд (Шидловський, 2013, с. 569).

Господарські ями були виявлені ще під час першого етапу розкопок на чолі з І.Г. Підоплічком, проте не були детально вивчені та описані. У ході розкопок 4-го житла (під час другого етапу) також досліджували і територію навколо нього (Рис. 3), що дало змогу виявити й інші об'єкти.

Поміж двох виробничих центрів у культурному шарі ГПК №2 експедиція під керівництвом М.І. Гладких продовжила дослідження господарської ями, відкритої під час робіт І.Г. Підоплічка. Яма, скоріше за все, штучного походження, про що свідчить горизонтальне дно і чіткість країв в її нижній частині, розташовувалася на геологічно активній ділянці (вибоїни по бокам дна ями, шаровість заповнення біля дна і в середній частині). За характером заповнення яма розділяється на 3 горизонти:

1. У нижньому горизонті яма заповнена дрібними уламками кісток (черепних мамонта, трубчастих, ребер), золою, крем'яними виробами, шматочками бурштину. Заповнення щільне. Колір темно-сірий. Кремійні скупченнями, що нагадують «точки», знаходиться, зокрема, на дні ями в контакт з супіском. У верхній частині цього горизонту знайдений доволі великий фрагмент щелепи коня. Перекривається горизонт тонким прошарком стерильного супіску.

2. У середньому горизонті (3,35-3,80 м) заповнення менш щільне, знахідок менше. Колір культурного горизонту світліший. Фрагменти кісток більш крупні (наприклад, 2 цілих епіфізи стегнових кісток мамонта, крупні фрагменти трубчастих), також є цілі кістки (тазова, відмічена вище; хребець мамонта). Скупчення цього горизонту супроводжувалося великою геологічною активністю, відміченою декількома прошарками піску і супіску, зокрема, порівняно потужною лінзою піску (3,35-3,50 м) на рівні тазової кістки. Нижче (3,50-3,80 м) склад знахідок нагадує склад виробничого центру (зокрема, тут знайдено клиноподібні вироби із бивня мамонта), але заповнення ями, на відміну від виробничого центру, шарувате, перевідкладене.

3. У верхньому горизонті (2,90-3,35м), заповненому лесоподібним суглинком, знахідки

представлені нечисленними, переважно цілими кістками підвішеними в заповненні (стегонова кістка, щелепний відділ черепа молодого мамонта) (Гладких, 1976, с. 3-17).

Таким чином, М.І. Гладких констатує синхронність і функціональний зв'язок середнього горизонту заповнення ями із виробничими центрами. Функціональне значення нижнього (найдавнішого) горизонту ями залишалося нез'ясованим. Хоча його заповнення і нагадує склад виробничих центрів, але безпосередньо з ними не пов'язане, як у середнього горизонту. Було не з'ясовано і відносно хронологічне положення нижнього горизонту в рамках існування поселення. Крем'яний інвентар за своїми технічно-морфологічними показниками загалом повторює той, який був описаний для ділянок поселення, що досліджувалися раніше (Гладких, 1971, с. 58-62).

Було проведено визначення абсолютного віку пам'ятки за С14, що здійснив М.Н. Ковалюх в Інституті геохімії і фізики мінералів АН УРСР, які варіюють в межах 17-19 тис. років тому (Гладких, 1978, с. 5-18), отримана дата із США за обгорілою кісткою із 4-го господарсько-побутового комплексу: 15242±1080 тому (QC-900B), представлено на О. Соффер (Гладких, 1982, с. 4-20).

У північно-східному куті розкопу, на території квадратів №305-82, 311-52, розкоп 1981 р. з'єднався з розкопом 1976 р. Таким чином, відбулося з'єднання досліджуваних територій трьох господарсько-побутових комплексів: 2, 3, 4.

Під час **третього** етапу (1989-2002 рр.) роботи на пам'ятці проводились українсько-американською експедицією під керівництвом Н.Л. Корнієць. З 1991 р. було застосовано нові методи дослідження: флотація, мікροстратиграфічні дослідження (Корнієць, 1994, с. 4). З 1992 р. застосована нова методика розбивки розкопу ями по секторам, що сприяло дослідженню стратиграфії їхнього заповнення (Корнієць, 1993, с. 3-6). Завдяки фінансуванню американських наукових фондів, було проведено електромагнітні дослідження (Стронг, Адовасіо, Хилтон, 1993, с. 64), використано електронний теодоліт Sokkia SET2B11, що сприяло автоматизації фіксації та виявленню мікροстратиграфічних особливостей культурного шару (Корнієць, 1994, с. 4). Під час дослідження 4-го житла у 1994 році всередині конструкції було закладено траншею довжиною 5,5 м і шириною 1 м. Вона розміщувалася по осі житла зі сходу на захід. Виявлене М.І. Гладких 4-е житло повинно було б стати головним експонатом в музеї-лабораторії, який планувалося створити на місці стоянки. Тому, під час досліджень українсько-американської експедиції були продовжені роботи щодо консервації житла (Корнієць, 1994, с. 3-18).

З 1989 р. на третьому етапі досліджень було застосовано нові методи вивчення археологічного шару пам'ятки та досліджено 8 ям. У 1994 р. продовжувалося дослідження вмісту ям №4 та 5 (Корнієць, 1994, с. 3-18). У ямі №4 розміщення черепів і деяких бивнів мамонта свідчить про те, що рештки можливо слугували для обкладки внутрішніх бортів ями, які були структурною частиною якоїсь конструкції довкола об'єкта (Корнієць, 1994, с. 12), це підтверджує вертикально розміщений бивень мамонта (Корнієць, 1993, с. 5-16).

У 1994 р. А.О. Величко та Ю.М. Грібченко зазначали, що пісок з прошарку, що розділяє 2 рівні знахідок у житлі, відмінний за текстурою від піску на решті площі стоянки. Гранулометричний аналіз піску з житла показує його схожість з піском з дна ями №4, що вказує на його походження з одного джерела. Це свідчить про те, що яма була викопана на початку другого (більш пізнього) періоду існування житла №4. 1995 р. продовжувалися розкопки 4, 6 та 7 ями, а також розчистка та зачистка ями №5, було частково виявлено 8 яму (Корнієць, 1994, с. 3-22). Основні роботи на ямах №6, 7, 9 були проведені у 1996 р. Було розкопано по одному сектору кожної ями (Корнієць, Сунцов, Соффер, 1997, с. 3-17) (Рис. 3).

Завдяки всебічного використанню методів природничих наук та залучення значної кількості спеціалістів з четвертинної геоморфології, палеонтології, археозоології та палінології, результатами досліджень третього етапу вивчення стоянки став докладний аналіз природного середовища існування первісної людини та мікροстратиграфічних особливостей стоянки (Soffer et al., 1997; Komar et al., 2003).

Дослідження четвертого етапу концентрується переважно на двох ділянках поселення, а саме: ділянка культурного шару з ямою №7 на південь від 1-го межирицького житла та ділянки культурного шару з ямою №6 на південь від 2-го житла. Господарська яма №7 має типову стратиграфію і заповнення, характерне для подібних структур, розташованих на південь від жител з мамонтових кісток поселення. Саме тут розміщуються ділянки концентрованого зольного шару з численними культурними та фауністичними рештками, що оточують подібні об'єкти (Рис. 5). Ця яма відрізнялася досить високою концентрацією кісток та артефактів у природній частині, включаючи численні анатомічні групи різних тварин та двох фрагментів черепів мамонта. Зверху ця кістково-зольна брекчія була перекрита лінзами білого піску різної потужності, що чергувалася з прошарками делювіального лесоподібного супіску. Безпосередньо на краю ями виявлено потужну концентрацію продуктів розколювання, нуклеусу та двох мікролітів у

компактному скупченні – залишки виробничого комплексу з первинної обробки крем'яної сировини та виготовлення знарядь праці (розкопки 2006-2011 рр.). Таке розташування скупчення проливає світло на особливості функціонування об'єкта «Яма №7» в останній фазі її існування. На період утворення виробничої ділянки вона вже відігравала функцію смітника, тому тут проводилися операції з первинної обробки кременю, які були б неможливі на краю сховища для зберігання м'яса (Нужний та ін. 2007; Нужний, Шидловський, 2009, с. 212-218).

Яма №6 була оточена з усіх боків досить потужним культурним шаром. Згідно з наявними розрізами її північної та східної стінок, вона являла собою лінзоподібне заглиблення діаметром близько 2 м та глибиною 50-55 см. У верхній частині заповнення яма традиційно мала так звані «маркувальні» великі мамонтові кістки, але майже не містила потужної лінзи піску. Кістково-зольний шар цього об'єкта відзначається надзвичайно високою концентрацією культурних решток та значною потужністю. Фактично він являє собою суцільну брекчію з кісток, їх перепалених зразків та кісткового вугілля, а також численних виробів з кременю. У ході досліджень виявлено цікаві об'єкти та отримано представницькі серії крем'яних і кістяних виробів й фауністичні колекції решток пізньоплейстоценової фауни. Серед виробів з органічних матеріалів наявні оброблені кістки, знаряддя праці, предмети декоративного мистецтва (Шидловський, 2013, с. 573) (Рис. 6).

Останніми роками було проведено низку аналізів спеціалістами різного спрямування, результати яких були опубліковані у двох випусках журналу *L'Anthropologie* (Haesaerts et al., 2015; Nuzhnyi, Shydlovskiy, 2015; Péan, 2015).

Отже, процес дослідження межирицького поселення можна поділити на 4 етапи: під керівництвом І.Г. Підоплічка (1966-1974 рр.);

М.І. Гладких (1976-1981 рр.); Н.Л. Корнієць (1989-2002 рр.); Д.Ю. Нужного, Ст. Пеана та П.С. Шидловського (з 2003-2016 р.). Варто зазначити, що на пам'ятці працювали й активно продовжують роботу іноземні спеціалісти.

На характер ведення розкопок та наукової фіксації інформації впливало декілька факторів, серед яких варто виділити професійну підготовку та орієнтацію керівників експедиції, відповідно до якої і обиралася методика ведення досліджень. Як наслідок, значна частина матеріалу була втраченою (наприклад, відсутність звітів під час першого етапу). Проте збереглися звіти про проведення розкопок, починаючи з другого етапу. Під час цього етапу змінилася також і методика ведення розкопок. Почали ретельно досліджувати територію навколо ГПК, що дало змогу виявити низку господарських ям. Саме це і задало темп наступним дослідженням.

Межирицька стоянка вивчається вже півстоліття. З часу перших розкопок і до сьогодення у дослідженні пам'ятки було задіяно чимало міжнародних наукових програм. Долучилися такі країни як Франція, Бельгія, Німеччина, США, Росія. Протягом чотирьох етапів дослідження було зібрано чимало матеріалу, досить велика частина якого є неопублікованою та потребує систематизації. Досі актуальною залишається проблема музеєфікації археологічних об'єктів стоянки. Так, внаслідок дії природних факторів та руйнуванню тимчасового накриття, у 2010 р., частину житлового комплексу №4 було пошкоджено. В результаті проведених рятувальних робіт учасникам експедиції вдалося запобігти подальшому руйнуванню пам'ятки та прийнято активну участь у встановленні ангара, що забезпечував схоронність об'єкта. Але без подальших зусиль у напрямку музеєфікації пам'ятки, зберегти комплекс у повній мірі вважається проблематичним.

ЛІТЕРАТУРА

- Гладких М.І.** Крем'яний інвентар пізньопалеолітичного поселення Межиріч // Археологія. – К.: Наукова думка, 1971. – №3. – С. 58-62.
- Гладких М.І.** Древнейшая архитектура по археологическим источникам эпохи палеолита // VITA ANTIQUA. 36. наук. статей. – К.: Есе, 1999. – № 1. – С. 29-33.
- Гладких М.І.** Кремневый инвентарь межиричского позднепалеолитического поселения // VITA ANTIQUA. 36. наук. статей. – К.: Стилос, 2001. – № 3-4. – С. 15-21.
- Гладких М.І., Корнієць Н.Л.** Нова споруда з кісток мамонта в Межирічі // Вісник АН УРСР. – № 9. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 50-54.
- Корнієць Н.Л., Гладких М.І., Величко А.А., Антонова В.Г., Грибченко Ю.Н., Зеликсон Е.М., Куренкова Е.І., Халчева Т.А., Чепалыга А.Л.** Межиріч // Археология и палеогеография позднего палеолита Русской равнины. – М.: Наука, 1981. – С. 106-119.
- Нужний Д.Ю., Шидловський П.С.** Індустріальна варіабельність господарських об'єктів першого житла Межиріцького верхньопалеолітичного поселення // Актуальные проблемы первобытной археологии Восточной Европы. – Археологический альманах, № 20 (сб. статей). – Донецк: «Донбас», 2009. – С. 203-218.
- Перелік об'єктів культурної спадщини національного значення, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України // Охорона культурної спадщини. Нормативна база: 36. Документів. – К., 2010. – С. 421-511.**
- Пидопличко І.Г.** Межиричские жилища из костей мамонта. – К.: Наукова думка, 1976. – 239 с.
- Пидопличко І.Г.** Позднепалеолитические жилища из костей мамонта на Украине. – Киев, 1969.
- Шидловський П.С.** Дослідження та проблеми збереження Межиріцького поселення мисливців на мамонтів // Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень. – Вип.8, – К., 2013. – С. 567-581.
- Шидловський П.С., Нужний Д.Ю., Пеан Ст., Лизун О.М.** Дослідження господарської ями №6 на Межиріцькій стоянці // Археологічні дослідження в Україні 2014. – К.: «Стародавній Світ», 2015. – С. 259-261.
- Haesaerts P., Péan S., Valladas H., Damblon F., Nuzhnyi D.** 2015. Contribution à la stratigraphie du site paléolithique de Mezhyrich (Ukraine) L'Anthropologie, 119, №4. Hommes et environnements au Paléolithique supérieur en Ukraine: Mezhyrich, 364-393.
- Komar M.S., Kornietz N.L., Nuzhnyi D.Yu., Pean S.** 2003 Mezhyrich Upper Paleolithic site: The reconstruction of environmental conditions of the Late Pleistocene and human adaptation in the Middle Dnieper basin (Northern Ukraine) // Кам'яна доба України. – № 4. – К.: Шлях, 2003. – С. 262 – 277.
- Nuzhnyi, D. and Shydlovskiy, P.** 2015. Variabilité de l'industrie lithique entre les structures de l'habitation n° 1 de Mezhyrich, site du Paléolithique supérieur d'Ukraine. L'Anthropologie, 119, №4. Hommes et environnements au Paléolithique supérieur en Ukraine: Mezhyrich, 394-416.
- Péan S.** Mammouth et comportements de subsistance à l'Épigravettien : analyse archéozoologique du secteur de la fosse no 7 associée à l'habitation no 1 de Mezhyrich (Ukraine) L'Anthropologie, 119, №4. Hommes et environnements au Paléolithique supérieur en Ukraine: Mezhyrich, 417-463.
- Soffer O., J.M. Adovasio, N.L. Kornietz, A.A. Velichko, Yu.N. Gribchenko, B.R. Lenz & Suntsov V.Yu.** Cultural stratigraphy at Mezhyrich, an Upper Paleolithic site in Ukraine with multiple occupation // Antiquity, 1997. – Vol. 71. – N.271. – P. 48-62.

Архівні джерела

- Гладких М.І.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянке Межиріч в 1976 году. / М.І. Гладких. – К., 1976 // Науковий архів Інституту археології Національної Академії Наук України (далі НА ІА НАНУ), Ф. експедицій, №121.
- Гладких М.І.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянке Межиріч в 1978 году. / М.І. Гладких. – К., 1978 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №106.
- Гладких М.І.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянке Межиріч в 1979-1981 гг. / М.І. Гладких. – К., 1982 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №143.
- Корнієць Н.Л.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянки Межиріч в 1993 г. / Н.Л. Корнієць. – К., 1993 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №129.
- Корнієць Н.Л.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянки Межиріч в 1994г. / Н.Л. Корнієць. – К., 1994 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №114.
- Корнієць Н.Л.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянки Межиріч в 1995г. / Н.Л. Корнієць. – К., 1996 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №96.
- Корнієць Н.Л., Сунцов В.Ю., Соффер О.** Отчет о работе позднепалеолитической стоянки Межиріч в 1996 г. / Н.Л. Корнієць, В.Ю. Сунцов, О. Соффер – К., 1997 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №54.
- Корнієць Н.Л., Сунцов В.Ю.** Отчет о раскопках палеолитической стоянки Межиріч в 1998 г. / Н.Л. Корнієць, В.Ю. Сунцов. – К., 1999 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №51.
- Нужний Д.Ю., Корнієць Н.Л., Пеан Ст., Езертз П.** Звіт про розкопки верхньопалеолітичного поселення Межиріч у 2006 р. / Д.Ю. Нужний, Н.Л. Корнієць, Ст. Пеан, П. Езертз. – К., 2007 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №65.
- Стронг Д.Е., Авдовасіо Дж.М., Хилтон М.** Электромагнитные исследования на стоянке Межиріч. Приложение 4. – ст. 31 // Корнієць Н.Л. Отчет о работе позднепалеолитической стоянки Межиріч в 1993 г. / Н.Л. Корнієць. – К., 1993 // НА ІА НАНУ, Ф. е., №129.
- Шидловський П.С., Пеан Ст., Езертс П., Лизун О.М.** Звіт про розкопки верхньопалеолітичного поселення Межиріч у 2015 р. / П.С. Шидловський, С. Пеан, П. Езертс, О.М. Лизун. – К. 2016 // НА ІА НАНУ, Ф. е.

Етапи дослідження Межиріцької стоянки

Перші розкопки Межиріцької стоянки відбулися півстоліття тому, у 1966 р., і продовжуються зараз. За цей період було виявлено 4 житла, та повністю досліджено 3 з них, також виявлено та досліджено господарсько-побутові комплекси довкола жител.

Розкопки проводилися як вітчизняними вченими, такими як І.Г. Підоплічко, М.І. Гладких, Н.Л. Корнієць, Д.Ю. Нужний, П.С. Шидловський, так і за участі зарубіжних колег зі США, Франції, Бельгії та Росії. Спільні експедиції із залученням науковців різного спрямування дали змогу застосувати як археологічні, так і природничі методи дослідження, що сприяло розширенню знань про стоянку, кам'яну індустрію мисливців на мамонтів, відтворити природне оточення первісної людини, а також здійснити історичні та архітектурні реконструкції, вивчити флору та фауну цієї території.

Результати досліджень дали змогу описати природно-кліматичні умови льодовикового періоду 15 тис. років тому, визначити абсолютне датування пам'ятки, встановити тип поселення, дослідити технологію виготовлення знарядь праці та визначити її як епіграветську.

Зараз розкопана значна територія стоянки, проводяться дослідження першого та другого господарсько-побутових комплексів. Актуальною залишається проблема збереження 4 житла. Так як це житло зберігалось тривалий час нерозкопаним з метою майбутньої музеєфікації під тимчасовим накриттям, воно зазнало значної руйнації внаслідок природних та антропогенних чинників. Тому нагальним є питання побудови захисної конструкції з паралельною роботою по розчищенню та консервації решток житла.

Dudnik D.V.

Stages of research of Mezhyrich site

The article deals with the actual problems of research stages of the Mezhyrich Upper Palaeolithic site. There are four stages of research. The first stage is an exploration of I. Pidoplichko (1966-1974), the second is research made by M. Gladkykh (1976-1989), N. Korniets (1989-2002) is the third and the research of D. Nuzhnyi, S. Péan and P. Shydlovskiy is the fourth stage (since 2003). All of these stages have the different specific of research, advantages and disadvantages.

The first excavation of the Mezhyrich site occurred half a century ago, in 1966. During this period, researchers focused on dwellings mainly. It gave good opportunity to explore the Palaeolithic architecture. However, consequently, area around dwellings had remained unexplored until 1970th. I. Pidoplichko didn't leave scientific reports.

M. Gladkykh has explored the fourth dwelling and household complexes around all dwellings of the site, architecture of the fourth dwelling and lithic industry. He left many reports, but they still not published.

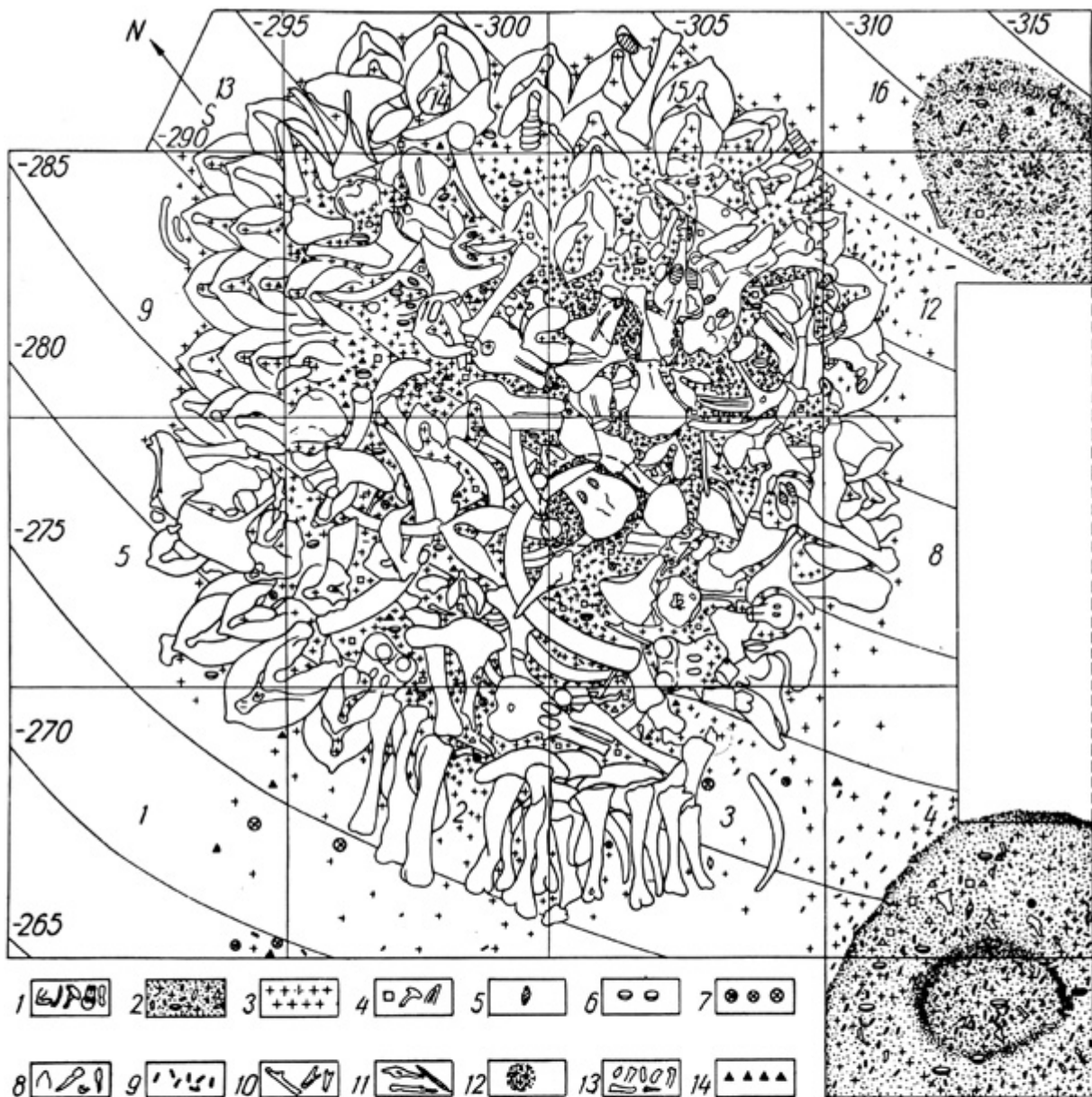
N. Korniets worked on the site according to the archeological methodology. She left reports of excavation. In addition, were used new research methods that gave an opportunity for better material fixing. The research has also focused on biological aspects.

Nowadays scientists continue researching the site. Every year more and more specialists are interested in researching and publishing the results of excavations. The Mezhyrich site attracts scientists and students from Ukraine and abroad such as the USA, France, Switzerland etc. Modern stage has many publications made by D. Nuzhnyi, P. Shydlovskiy, S. Pean etc.

Excavations conducted by Ukrainian scientists such as I. Pidoplichko, M. Gladkykh, N. Korniets, D. Nuzhnyi, P. Shydlovskiy with participation of foreign colleagues from the USA, Russia, France and Belgium. Joint expedition with researches of various scientific directions allows to apply research methods, which improve the expansion of knowledge about the site, its flora and fauna, lithic industry of mammoth hunters, historical and architectural reconstruction.

The results of research gave a possibility to describe the climatic conditions of the Late Pleistocene 15 000 years ago. Special exploration helped to determine the absolute dating of the site, set the type of settlement, explore the technique of making tools and define it as the epigravettian.

The problem of conservation of the fourth dwelling is still relevant.



1 - рештки житла з використання кісток; 2 - ділянки насиченого культурного шару; 3 - крем'яні вироби; 4 - кістки з слідами обробки та вироби з кістки; 5 - морські мушлі; 6 - камені; 7 - шматки червоної вохри; 8 - кістяні фігурки; 9 - кісткове вугілля; 10 - ріг північного оленя; 11 - кістяні вироби мисливського призначення; 12 - вогнище всередині житла та точок для обробки кременю; 13 - уламки кісток мамонта та інших тварин; 14 - шматки бурштину та бурштинові намистини

1 - bone ruins of the dwelling; 2 - hearth stamping places outside the dwelling; 3 - lithic artifacts; 4 - bone with traces of treatment and bone artifacts; 5 - sea shells; 6 - stones; 7 - pieces of red ochre; 8 - bone statuettes; 9 - pieces of bone coal; 10 - a reindeer antler; 11 - bone artifacts for hunting purposes; 12 - a hearth place inside the dwelling and grinding place for lithic processing; 13 - bone fragments of the mammoth and other animals; 14 - pieces of amber and amber beads

Рис. 1. План першого межирицького житла. Розкопки І.Г. Підоплічка 1966 р. (Підоплічко, 1969).

Fig. 1. Plan of the first Mezhyrich dwelling. Excavations of I. Pidoplichko 1966 (Pidoplichko, 1969).

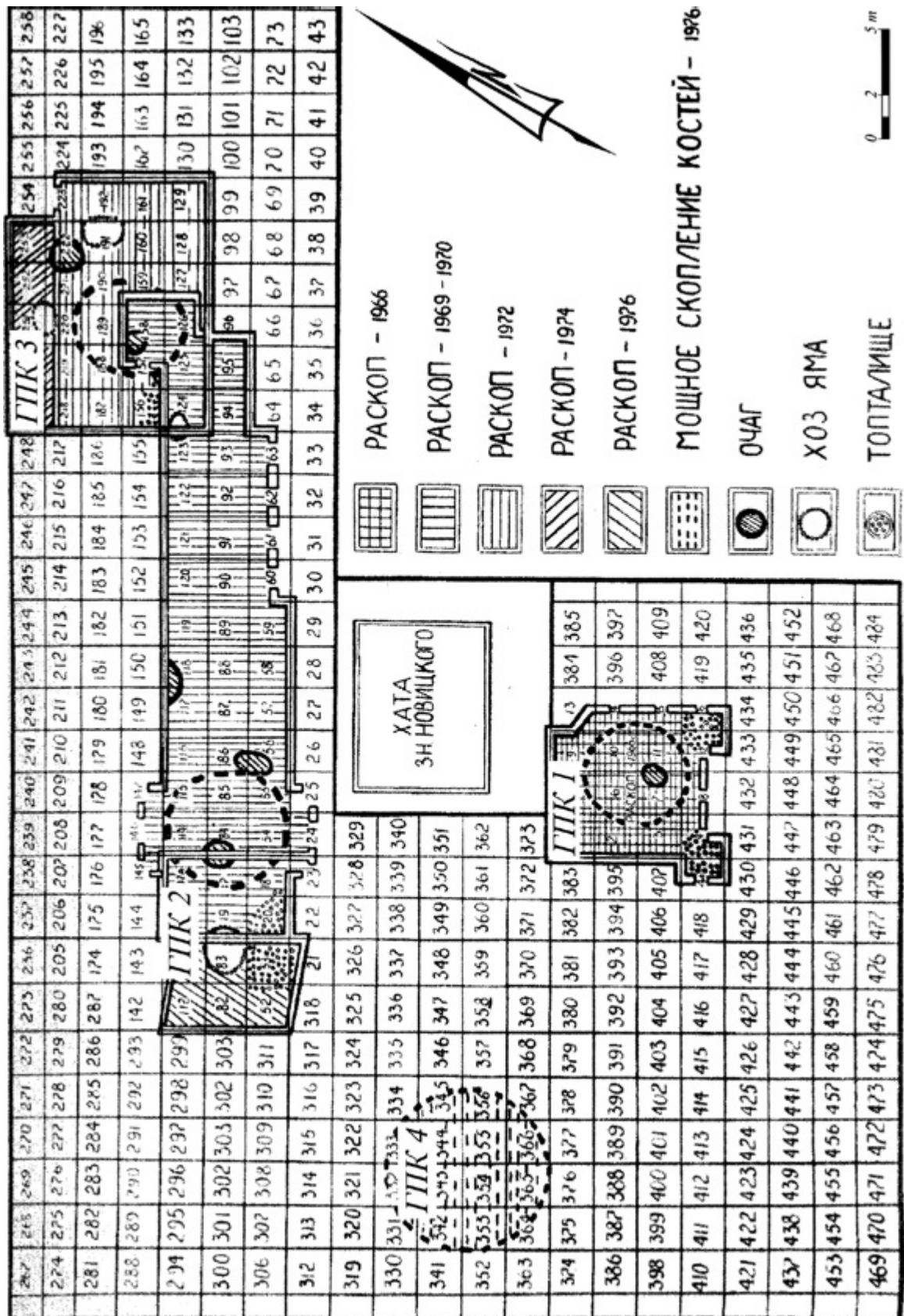
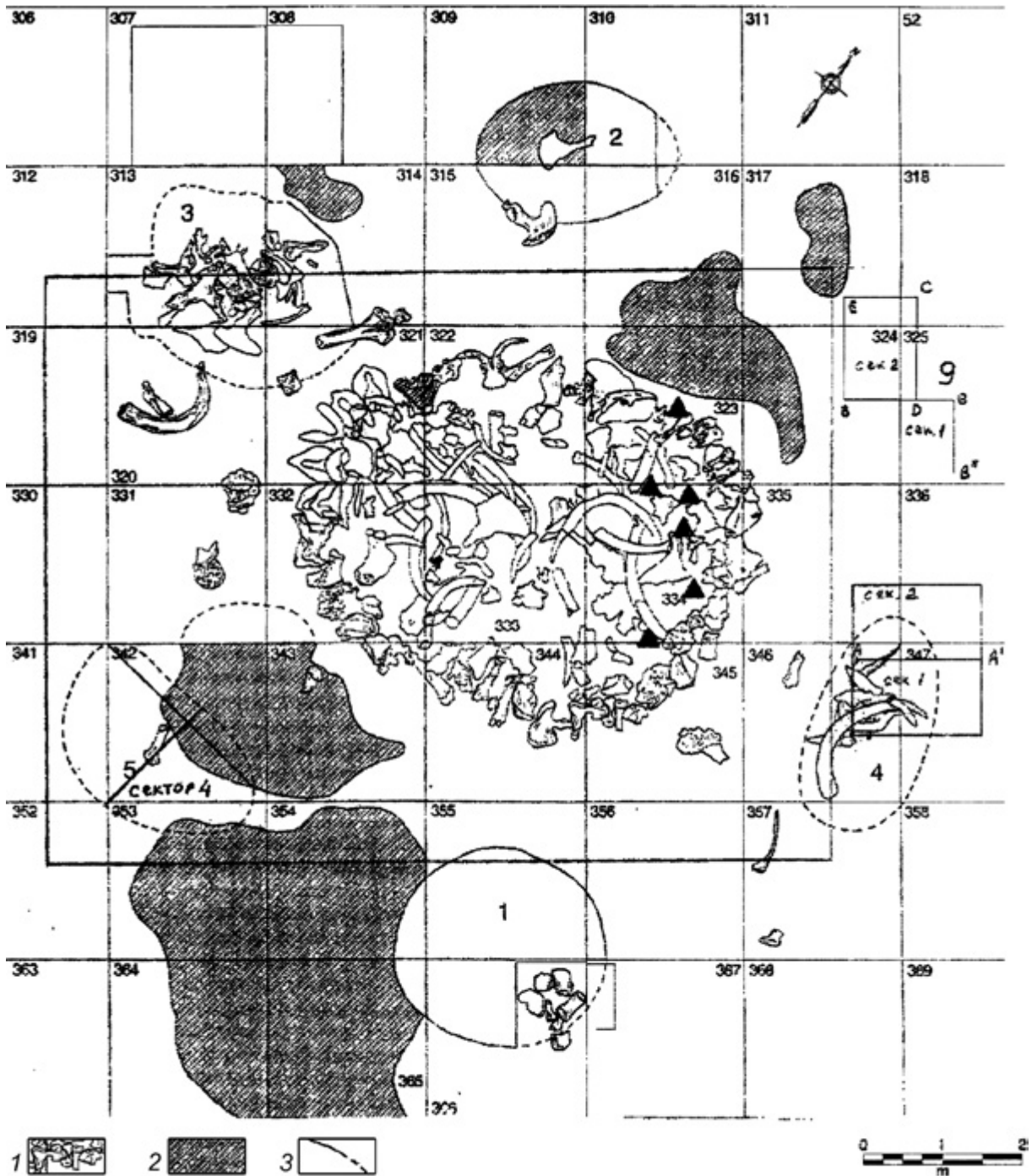


Рис. 2. Взаєморозташування господарсько-побутових комплексів за М.І. Гладких (Гладких, 1976).

Fig. 2. Situation plan of dwelling assemblages after M. Gladkykh (Gladkykh, 1976).



1 - рештки житла з використання кісток; 2 - ділянки насиченого культурного шару; 3 - межі господарських ям
 1 - bone ruins of the dwelling; 2 - hearth stamping places outside the dwelling; 3 - limits of the pits

Рис. 3. Четвертий господарсько-побутовий комплекс. Дослідження Н.Л. Корнієць (Корнієць, Сунцов, 1999).
 Fig. 3. Fourth dwelling assemblage. Investigations of N. Korniets (Korniets, Suntsov, 1999).

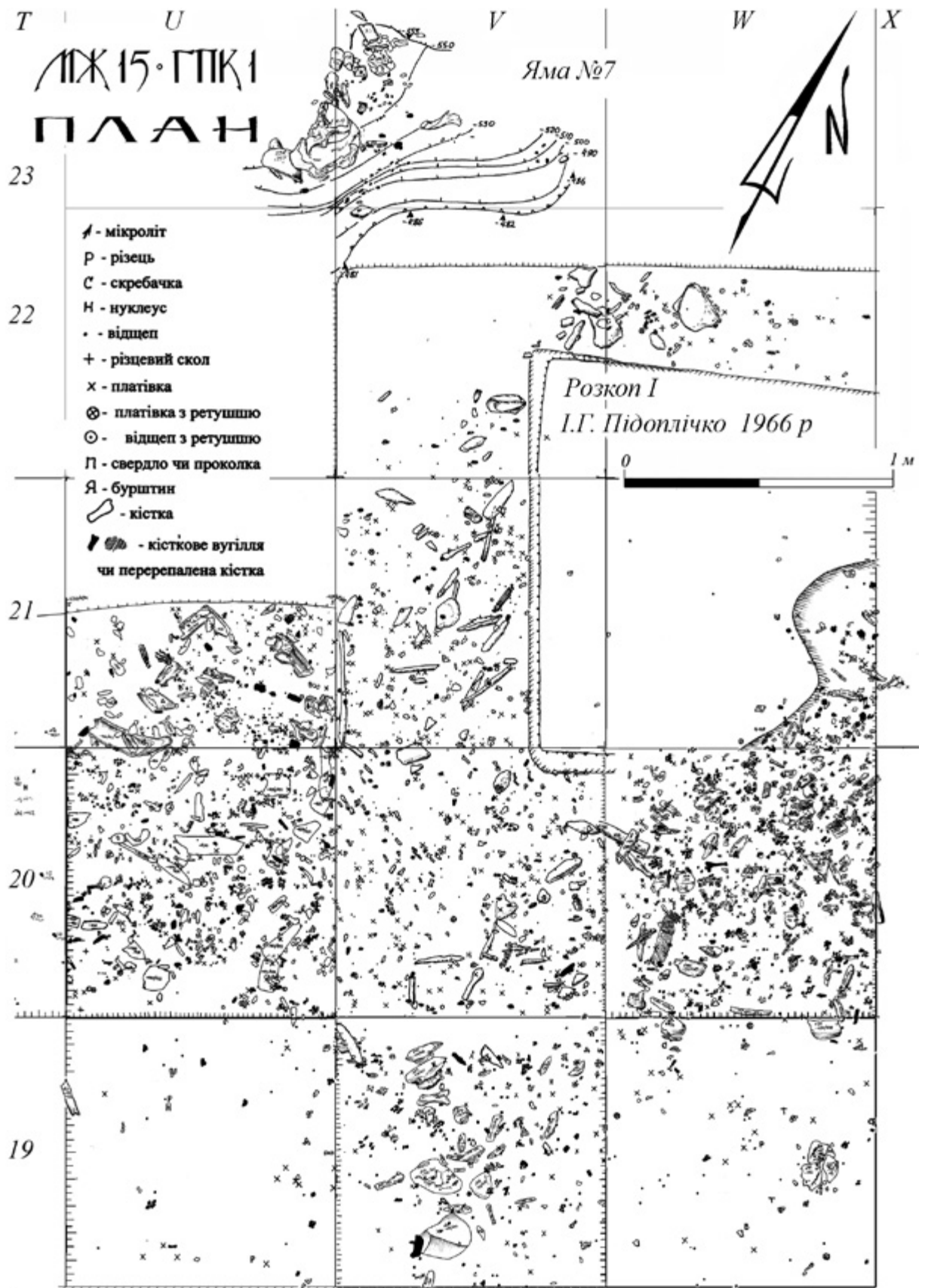


Рис. 4. Ділянка культурного шару на південь від першого житла. Дослідження 2010-2015 рр. (Шидловський, Пеан, Езартс, Лизун, 2015).

Fig. 4. The plot of culture layer to the south of first dwelling. Investigations 2010-2015 (Shydlovskiy, Pean, Haesaerts, Lyzun, 2015).

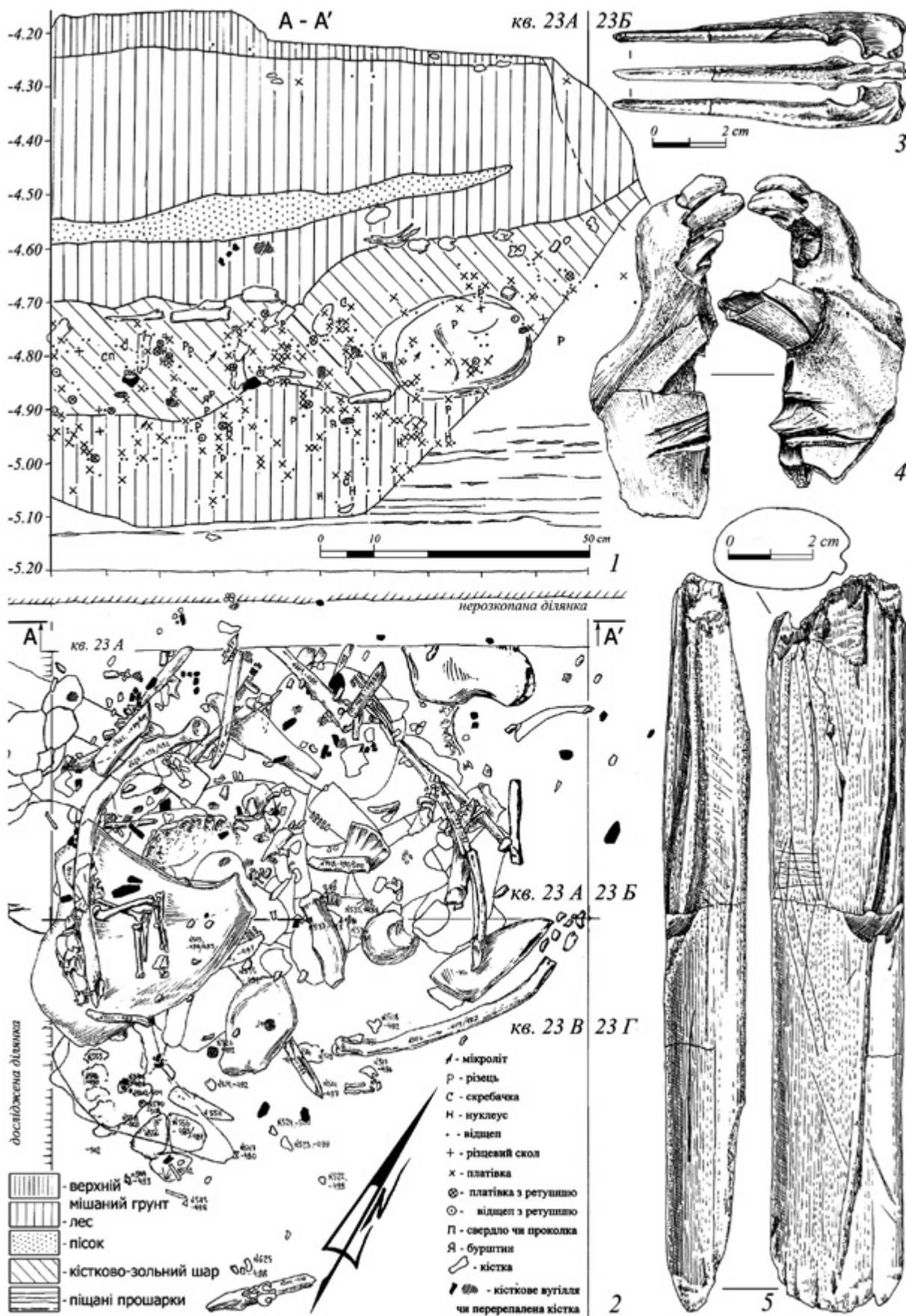


Рис. 5. Східний сектор ями №6 першого господарсько-побутового комплексу. Дослідження 2010-2015 рр. (Шидловський, Нужний, Пеан, Лизун, 2015).

Fig. 5. Eastern sector of Pit #6 of first dwelling assemblage. Investigations 2010-2015 (Shydlovskiy, Nuzhnyi, Pean, Lyzun, 2015).